

Patrimoniul

Prima carte poștală ilustrată timișoreană

de Thomas Remus Mochnács

Orice colecționar care se pretinde serios încearcă să își constituie o colecție cât mai cuprinzătoare în domeniul și tematica alese. Cum exhaustivitatea este de cele mai multe ori imposibilă, dat fiind faptul că pot exista piese unicate, rarissime ori extrem de scumpe, imposibil de procurat, pasionatul se mulțumește și cu o proporție de 80-90% din variantele de bază ale respectivelor obiecte colecționabile catalogate. Însă cea mai râvnită piesă, în orice domeniu colecționat, rămâne prima catalogată ca dată de apariție, adică numărul unu de catalog, ori seria cea mai veche, în cazul mai multor piese apărute concomitent. În aceeași regulă nescrisă a "obligativității" de achiziționare a piesei primordiale se încadrează și domeniul cartofiliei, chiar dacă aici nu există cataloage cronologice și este greu de alcătuit un clasament al vechimii ilustratelor. Este foarte greu de alcătuit un catalog atotcuprinzător al cărților poștale ilustrate, comparativ cu domeniul numismaticii ori filateliei, întrucât vederile sunt emisiuni particulare, ale diverselor firme, edituri, tipografii, librării, asociații etc. (cu excepția perioadelor de regim comunist în țările care au "beneficiat" de naționalizările aferente epocilor respective), și nu sunt emise de un singur comanditar, adică statul, care are monopolul absolut asupra emiterii de monede, bancnote, decorații, timbre sau cărți poștale simple cu marcă fixă. În plus, dacă un stat are câteva mii de tipuri de timbre sau câteva sute de cărți poștale simple, monede, bancnote ori decorații, tipărite sau bătute, ilustratele editate în orice țară mai mare depășesc numeric cu mult, ca tipologie, colecțiile amintite anterior, fiind de ordinul zecilor sau al sutelor de mii. În final, aceasta face aproape imposibilă adunarea lor într-un corpus complet. Chiar și numai pentru o localitate, în cazul vederilor tematice topografice, efortul este foarte mare și cu șanse mici de reușită, mai ales dacă se încearcă o catalogare și a subvariantelor derivate din retipăriri de clișee în tiraje succesive, de multe ori cu mici variațiuni ale textului, cromaticii ori a hârtiei. De exemplu, colecția personală a autorului cuprinde aproximativ 4000 de ilustrate diferite cu Timișoara, și opinia personală este că acest fond reprezintă probabil doar mai puțin de jumătate din numărul vederilor existente cu această tematică, iar colecții mai mari nu sunt cunoscute deocamdată!

În ceea ce privește colecțiile de cărți poștale ilustrate cu Timișoara, respectiv un viitor catalog al acestor vederi, pentru a fi cât mai cuprinzătoare, ar trebui studiate toate colecțiile importante cunoscute și accesibile, spre a se stabili cât mai multe variante și

subvariante ale acestora. Verificarea unui număr cât mai mare de exemplare este necesară și pentru a se putea stabili o cronologie corectă a tipăririi lor, deoarece milesimul este rar menționat pe versoul ilustratei și doar în puține cazuri identificabil din ilustrație. Metoda cea mai bună este compararea datării din mesajele trimise pe ele, ori a datei ștampilelor de plecare sau de sosire aplicate de poștă. Rămâne mereu întrebarea pentru colecționari (și mai ales pentru orgoliul acestora): care este prima ilustrată tipărită din țară? Aici trebuie menționat un amănunt! Care este cea mai veche vedere din România, sau de pe teritoriul actual al României? Asta deoarece, la momentul apariției ilustratelor în lume, adică la sfârșitul secolului al XIX-lea, România era ceea ce denumim în general "Vechiul Regat", care nu cuprindea toate regiunile de astăzi și nici nu avea întinderea din perioada interbelică. În cazul Banatului în general, al Timișoarei în particular, trebuie să construim topul primelor apariții raportându-ne mai ales la Ungaria antebelică, apoi la România actuală, întrucât, de multe ori, chiar românii de peste Carpați exclud din clasamente, justificat sau nu, acele teritorii care la vremea respectivă nu făceau parte din România, așa cum, adesea, nici colecționarii unguri nu includ în clasamentele maghiare antebelice teritoriile care nu mai fac parte din Ungaria astăzi. Corectă este, însă, abordarea din ambele puncte de vedere, istoria culturală timișoreană aparținând ambelor națiuni, și nu numai!

Ilustratele topografice având ca temă Timișoara apar probabil în anul 1898. Atunci are loc o explozie a variantelor dar și a tirajelor vederilor la nivel mondial, ilustrata devenind un mijloc rapid de comunicare la nivel local, național și internațional. Și în cazul Timișoarei apar o foarte mare

varietate de subiecte, cu secvențe stradale, clădiri, monumente, instituții ori diverse colțuri ale orașului, reproduse prin lito-, tipo- sau mai rar fotografiere. Sunt zeci de ilustrate cu ștampile din anul 1898, dar nici un exemplar anterior acestui an. Nu e exclus, totuși, să apară exemplare dateate 1897, sau poate chiar 1896, dar șansele sunt mici.

Să vedem care sunt cele mai vechi vederi din Ungaria cunoscute până în prezent. Strămoșul cărții poștale ilustrate este cartea poștală simplă, care în locul ilustrației avea o parte complet goală, rezervată corespondenței, iar pe cealaltă parte avea obligatoriu tipărită marca poștală fixă, de 2 creițari. Prima astfel de carte poștală din lume a apărut în anul 1869, la 1 octombrie, în Monarhia Cezaro-Crăiască Austro-Ungară, cu inscripția germană „CORRESPONDENZ-KARTE”. Luna următoare apărea a doua variantă, având inscripția în maghiară „LEVELEZÉSI LAP”. Rezultă deci că prima și a doua carte poștală simplă din lume au fost puse în vânzare și circulație, încă de la data inventării lor, și în Banat, deci implicit și în Timișoara! Vederile ilustrate apar în tiraje mari într-un lot de 30 de bucăți în Ungaria și două pentru Croația, subordonată coroanei maghiare în anul 1896, cu ocazia sărbătorii *Millennium*-ului ungar, fiind vorba încă de cărți poștale cu marcă poștală imprimată, de 2 și respectiv 5 creițari, în 15 reproduceri de gravuri pentru Ungaria. Unul dintre desene reprezintă o vedere panoramică a Băilor Herculane. Înainte de acest lot de 32 de ilustrate, în 1895, apăruse o ilustrată reproducând vizita Împăratului Franz Joseph în localitatea Kis-Czell (în Ungaria de nord-vest în prezent), editorul fiind necunoscut. Ilustrate reproducând o imagine dintr-o localitate din Ungaria antebelică, anterioare celor enumerate mai sus, identificate până în prezent, sunt cele din 1893 din Sibiu (Nagyszeben), respectiv orașul port adriatic Fiume, din anul 1892. Acestea sunt cele mai vechi ilustrate ce reprezintă un oraș din Monarhia Ungară, Sibiuul concurând și în topul localităților din România pentru un loc foarte merituos în ceea ce privește tipărirea de carte poștală ilustrată.¹

Cum stă, în domeniul cartofiliei, comparativ cu Ungaria, România antebelică? Prima carte poștală simplă românească este emisă în data de 1/13 iunie 1873, cu marca tipărită de 5 bani.² Despre editarea ilustratelor găsim informația că, în anul 1895, apar primele două vederi lito, reflectând două localități din România, București și Sinaia, editate de librarul Carol Müller din capitală. Înainte însă, în 29 august 1894, apare o ilustrată considerată de specialiști ca prima vedere românească, reproducând pavilionul "Expoziției Cooperatorilor", construit în Parcul Cișmigiu. Ea a fost vândută probabil la inaugurarea și pe parcursul întregului eveniment din București. Graficianul Constantin Jiquidi a fost cel care a desenat această piesă, reproducând o țărâncuță în prim plan, respectiv pavilionul expoziției cu siluete umane

îndreptându-se spre ea pe fundal.³ Textul însoțitor este „București 1894. Amintire de la Expoziția Cooperatorilor”. Ea are deci un caracter ocazional, fiind mai rară decât ilustratele topo obișnuite, ce reproduc instantanee din viața unei localități. Ilustrata a fost tipărită pe trei variante cromatice de suport, pe carton de culoare roșie, galbenă, respectiv albastră.⁴ Romeo Alexandrescu, realizatorul unui catalog de ilustrate românești vechi, conchide la rândul său că cea mai veche ilustrată românească este cea editată la București: „Această lucrare se constituie într-o încercare de catalogare a primelor vederi românești [...] apărute în România la sfârșitul secolului al 19-lea, începând cu anul 1894.”⁵ Sibiuul nu este considerat a fi românesc, altfel ar devansa Bucureștiul cu un an!

Coborând în istoria editării cărților poștale ilustrate din Ungaria și România antebelice, înainte de tot ceea ce am enumerat până acum ca primele încercări și reușite în domeniu, nu există decât un singur caz mai vechi, mai important și mai interesant. Este avanpremieră. Numărul 1 de catalog național maghiar și românesc. Este cu mult înainte de 1896 - Budapesta, Băile Herculane etc., este anterior anului 1895 - Kis-Czell, este departe de anul 1894 - București, devansează 1893 - Sibiu sau 1892 - Fiume. Și nu poate fi decât ... Timișoara! Anul? 1891.

Prima carte poștală ilustrată timișoreană, reproducând o clădire din Timișoara, a apărut în anul 1891. Datarea s-a făcut grație textului bilingv care însoțește imaginea. Textul original este „*Emlék az 1891. évi délmagyar-országi ipar- és mezőgazdasági kiállításról Temes-várott. // Andenken an die 1891-er südungarische gewerbliche und landwirthschaftliche Ausstellung in Temesvár.*”. Traducerea în română este „Amintire de la expoziția sud-ungară de industrie și agricultură din 1891 de la Timișoara.” Imaginea este o gravură monocoloră de culoare neagră, suprapusă pe un contur

³ http://www.romlit.ro/revelaiile_cartofiliei

⁴ <http://www.certitudinea.ro/articole/colectii-si-colectionari/view/cele-trei-fete-ale-cartii-postale>

⁵ Romeo Alexandrescu, *Primele cărți poștale ilustrate românești (Vederi 1894-1905)*. *Catalogare*, vol. I. București, s. n., 2013.

¹ https://hu.wikipedia.org/wiki/K%C3%A9pes_levelez%C5%91lap

² *Catalogul mărcilor poștale românești '74*. S. I., s. n., s. a., p. 472.

pentagonal de fond vernil, acoperind aproximativ centrul ilustratei, dedesubt fiind textul explicativ, deasupra și în cele două margini laterale rămânând spațiu alb pentru inscripționarea mesajului expeditorului. Clădirea este foarte fin gravată, observându-se foarte bine micile detalii arhitecturale, dar și siluetele schițate a cinci vizitatori. Clădirea reprodusă grafic este Hala Industriei, cea mai impunătoare clădire a expoziției. Ea era o construcție temporară, ridicată doar pentru acest eveniment extrem de important în viața metropolei bănățene, și dăruită după terminarea activităților ocazionate de expoziție, la fel ca toate celelalte pavilioane, proiectate tot ca structuri arhitecturale efemere. Celelalte pavilioane au fost cele ale: căilor ferate austro-ungare, comitatului Torontal, silviculturii, industriei metalului, Bocșei-Germane, zahărului maghiar S. A., orașului Biserica Albă și al orașului Vinga. Au mai fost o serie de alte clădiri sau construcții, precum

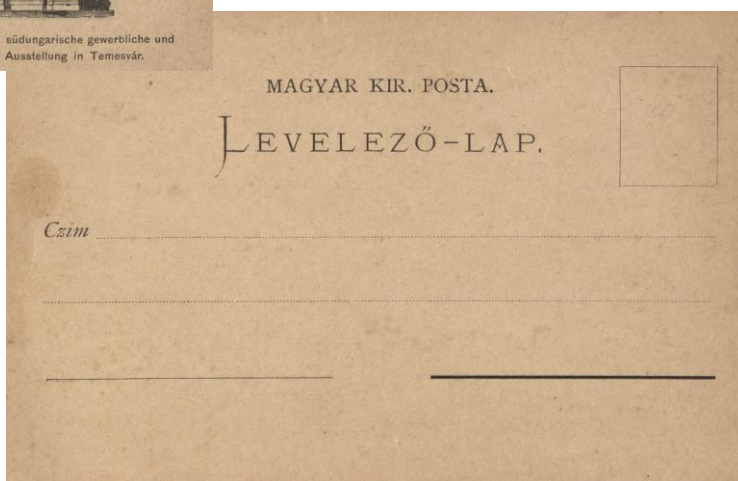
marele restaurant, portalul intrării principale, aleile etc.⁶ Expoziția s-a organizat în Parcul Franz Joseph⁷. Ea s-a desfășurat pe perioada 19 iulie – 30 septembrie, fiind vizitată în ziua de 27 septembrie chiar de către împăratul Austro-Ungariei. Expoziția a fost și ocazia care a facilitat amenajarea viitorului Parc al Rozelor de către celebrul grădinar timișorean Wilhem Mühle, decorat și el de către însuși Franz Joseph în decursul acelor evenimente.⁸

Ilustrata are imprimată pe verso inscripția în limba maghiară pe trei rânduri: "MAGYAR KIR. POSTA. / LEVELEZŐ-LAP. / Czim", ceea ce în română se traduce prin "Poșta regală maghiară. / Carte poștală. / Adresă". Este inscripționarea standard a primelor ilustrate maghiare. Și dimensiunea cărții poștale timișorene se înscrie în standardul de 140 mm X 90 mm, statuat de Uniunea Poștală Universală, exemplarul deținut personal fiind de 142 mm X 90 mm (putând

exista mici variații ale dimensiunii, din cauza ghilolinării manuale a colilor de tipar). Suportul imprimatului este un carton destul de subțire, mat, de nuanță gălbuie, cu scame fine maronii. Din nefericire, nu știm încă cine a gravat ilustrația vederii, cine a editat-o și a tipărit-o, nici cine a comandat-o. Putem presupune, în lipsa acestor elemente, care nu sunt cunoscute și nici inscripționate pe piesa cartofilă, că ea a fost executată într-un atelier timișorean, existând în oraș o serie întreagă de stabilimente grafice și artiști gravori capabili să producă acest prim prototip al ilustratelor din Monarhia Ungară. Comanditarul era, probabil, comitetul organizator al acestui eveniment de importanță remarcabilă din Imperiul Austro-Ungar.

Concluziv, putem afirma că prima carte poștală timișoreană este o bijuterie rară a cartofiliei maghiare și românești deopotrivă, și chiar mondiale, pretabilă a fi expusă în orice muzeu de istorie poștală.

Concomitent, este și o bucată de istorie culturală, prin imaginea reprodusă a unui monument arhitectural efemer, dar valoros, într-o gravură de epocă, ce reflectă și tehnica gravurii locale din acel moment. Valoarea informației despre un eveniment imperial de mare anvergură, ce s-a desfășurat în urbea de pe Bega, onorat chiar și de împăratul Franz Joseph, este și ea deosebită, fiind poate chiar și cauza tipăririi acestei vederi, ca un suvenir pentru vizitatorii marii expoziții. Similitudinile cu prima ilustrată românească, în ceea ce privește evenimentul care a declanșat editarea, tematica

dar și reprezentarea grafică – un pavilion cu siluete de persoane în fața clădirii – probabil nu sunt deloc întâmplătoare. Adică artistul bucureștean a copiat în întregime conceptul timișorean, dar l-a românizat cu țărâncă în costum popular din planul principal. Faptul că această primă ilustrată timișoreană este, concomitent, și prima vedere tipărită de pe teritoriul Regatului Ungariei, și cea mai veche piesă cartofilă editată pe teritoriul de astăzi al României, demonstrează încă odată, dacă mai era nevoie, că și în acest domeniu al cartofiliei, Timișoara a avut primatul absolut.

⁶ *Temesvári Kiállítás 1891*, Kossák J. temesvári fényképész eredeti felvételei után. [Temesvár?, Eperjes], [Kossák J.?, Divald Károly fia], [1891].

⁷ Actual Parcul Copiilor (fost și al Pionierilor) reunit cu Parcul Rozelor, nedespărțite încă la vremea respectivă de Podul Michelangelo.

⁸ http://adevarul.ro/locale/timisoara/title-1_54b1a4ce448e03c0fd7b82e7/index.html